

LITTERATUR

SVENSK PROSADIKTNING 1956

Av lektor ELOF EHNMARK

I

Man skulle kunna beteckna det litterära 1956 som ett de redan erkända författarnas år. Här möter man Pär Lagerkvist, portalfiguren till vår nya diktning, här träffar man på en av de forna fem unga, Artur Lundkvist, vidare bonderomanens förnyare Vilhelm Moberg och representanter för statarskolan, Lo-Johansson och Fridegård, liksom för mellankrigstidens borgerliga prosaister, Olle Hedberg och Eva Berg, och här finner man 40-talister sådana som Arnér och Höijer, och ändå yngre, t. ex. Rosendahl, Ulla Isaksson och Gyllensten. Men debutanterna har inte varit särskilt många och inte heller har man kunnat varsna mycket av nya idéer och uppslag eller av hittills outnyttjade miljöer och områden.

Att *Pär Lagerkvist* framträdde med en prosavolym räknades som en av bokårets främsta händelser. Hans *Sibyllan* sluter sig närmast till de båda föregående *Dvärgen* och *Barabbas*. Grubblen, tankemödan, diktar-drömmandet hos Lagerkvist får i dem tre olika gestaltningar. *Dvärgen* är en studie i det odödliga onda, *Barabbas* handlar om den utanförstående, vilken drabbas av det obegripligt gudomliga, *Sibyllan* skildrar pytian i Delfi, som är vigd åt guden, som uppfylles av guden och som blir ett med honom. Men här uppenbarar sig också en annan huvudperson, även han drabbad

av det gudomliga, den vandrande juden, Ahasverus. I Delfi får han höra talas om en pytia som varit mäktigt berömd men blivit utstött och nu lever i en bergsskrevla uppe på Parnassos. Han uppsöker henne för att få veta meningen med sitt öde. I stället får han höra hennes egendomliga historia: hur hon från ett enkelt lanthem tagits till prästinna åt guden, hur hon förälskat sig i en hemvänd soldat och sammanlevt med honom, hur guden hämnats genom att våldtaga henne, hur hon blivit utstött av prästerna och i en getgrotta fött sin son, vilken blivit en tigande, evigt leende idiot. När hon slutat sin berättelse, märker hon, att sonen försvunnit. De följer hans spår, ständigt uppåt efter branta djurstigar, ända upp till snön, där fotavtrycken blir allt svagare och slutligen försvinner. Gudasonen har återvänt till gudahemmet. Lagerkvist har berättat denna mytologiska legend med den enkelhetens genialitet som han är mästare i. Men vad han vill forma och gestalta, är det svåraste av allt, det dunklaste och oförklarligaste, frågan om människan och det gudomliga. Hela sitt diktarliv har han brottats med det problemet. Han kan inte lösa det och inte komma ifrån det. För honom är det »en gåta som inte är till för att lösas utan för att finnas. Alltid finnas för oss. Alltid oroa oss.» *Sibyllan* får som sin förblivande visshet förkunna, att

människorna »aldrig skall undslippa den förbannelse och den välsignelse som kommer till dem från gud. Vad de än tänker och gör, vad de än tror eller inte tror, så kommer deras öde alltid att vara förbundet med gud». Lagerkvist har också, just tack vare den arkaiska enkelheten i sin stilkonst, kunnat ge skakande, överväldigande uttryck för det fruktansvärda, det all genombävande som förnimmelser av gudomens närvaro kan innebära, och samtidigt för det översvinneliga i känslan att bli omfattad av något utanför mänskligt förstånd och begripande. Särskilt betonar han, att det gudomliga inte är mänskligt, det är främmande, obegripligt, ödesdigert. Guden berövar sibyllan hennes mänskliga liv, hennes jordiska lycka, Men ändå, säger hon, vad skulle mitt liv vara utan honom, utan att fyllas av hans salighet, ja, av den vånda och smärta som också är hans? — »Mitt liv är det som jag har levat i dig. Det grymma, bittra och rika liv som du har gett mig. Förbannad och välsignad vare du.» Lagerkvist varierar alltså här sin diktnings stora ämne. Han har också gjort varianter av andra teman. Den fridsamma arkaiska idyllen i sibyllans föräldrahem erinrar om stämningen i Gäst hos verkligheten, skildringen av Delfi för tanken till Den knutna näven, där det dunkla, orfiska kontrasterar mot det ljusa, apolloniska, som också sibyllan en benådad stund får vederkvickas av i den soldränkta tempelsalen, och gudasonen med det på en gång meningslösa och outgrundliga leendet, så som hos den Vejiske Apollon, erinrar om en bok med liknande problematik och med titeln Det eviga leendet. Sibyllan handlar om den människa som fått gåvan att grubbla och dikta, anandets, visionernas och det mystiska försjunkandets människa, människan i gränslandet. Hon träffar samman med Ahasverus, vilken i romanen inte har

något namn, därför att han är människan rätt och slätt, den ständigt oroliga, ständigt i mörkret vandrande. Lagerkvist ställer sig gärna på gränsen till det vetbara, där de olösliga gåtorna finns, där man frågar i ängslan utan att få svar. Storheten i hans konst ligger i förmågan att gestalta detta grubbel, denna ängslan, och den längtan efter frid, som varit och är hans innersta inspirationsgrund. Sibyllan hör till hans mest inspirerade verk.

Steket är långt från Lagerkvists Sibyllan till *Lars Gyllenstens Senilia*. Hos båda finns dock tankemödan, intensiteten, det oavlåtliga spörjandet, inriktningen mot livsfrågorna. Men Gyllensten är ingen mystiker, ingen spörjare om det hinsides. Han är en skarp intellektualist, en obeveklig analytiker. Sin nya bok kallar han för en mimisk essay. Den mimiska essayen *Senilia* kan tolkas som en härmning av åldringens aldrig sinande prat om sig och sitt. Boken har nämligen formen av en enda lång monolog, mångordig, outsinlig, ofta tröttande men utförd med en språklig virtuositet, som inte många gör efter. Den som talar i boken är emellertid själv ingen åldring utan en överklasstudent i lägre medelåldern vid namn Torsten Lerr, men han är så hårt bunden vid sin avlidne far, att han nästan identifierar sig med honom. Hans tankar svänger kring det som »gubben» gjort eller menat, vad »gubben» avsett med vad han gjort eller sagt och vad han undermedvetet syftat till bakom vad han medvetet avsett. Torsten Lerrs hela uppväxttid med dess verkliga händelser, med barndomens uppfattning av dessa händelser, med den nya uppfattning om dem som han sedan kommit till, och ytterligare de minnen som han bara dunkelt erinrar sig eller de halvförstådda erinringar som plötsligt dyker upp — allt detta blir stoff för hans resonemanger, funderingar, tolkningar

och analyser under ständiga associationer åt skilda håll, från det han vaknar en söndagsmorgon och några timmar framöver. Denna inre monolog på 270 sidor är samtidigt en demonstration av Gyllenstens lust och förmåga att analysera, djupborra, avslöja, framför allt avslöja, ty bakom den skarpa intelligensen och den språkliga virtuositeten spårar man en livsleda, i varje fall ett avståndstagande från fåfängligheternas band. Livet är en klädd härva av kött, blod och nerver: först åldrandet ger möjlighet till avståndstagande från dess insnärjelse, och först avståndstagandet ger överblick. Aldringen, heter det, »har sitt stånd och staket inom sig, skelettet, det som barnet räds inför och kallar Döden. Sinnena och köttet är bara gäster i skelettets bur — de flyger och far som fåglar och deras gärningar huserar och bedriver sitt bråkiga gille som gäster i gubbens benhus. De föder honom och när hans stomme men får i gengäld kvarter i burens vid sina trolösa besök och bärs på gubbens kors mot hösten, skrumpningen och flykten, i dödens svalkande lekamen». Den ödslighet, den livsleda, som tonar genom den långa monologen är lagd i Torsten Lerrs mun, men han är ett särfall med egenartade upplevelser och en psykopatisk läggning. Gyllensten har omsorgsfullt motiverat hans inriktning och livssyn utan att fördensskull identifiera sig med sin diktade figur. Men ganska nära denna livssyn måste han ändå själv befinna sig. I varje fall framstår han som den obönhörligt analyserande skeptikern, vilken betraktar människan och hennes situation med en egendomlig, liksom oavlatligt intresserad antipati. Senilia är en avslöjande bok, förfärdigad med virtuos konstskicklighet av ett skarpslipat intellekt, men den är också präglad av intellektets kyla och avslöjandets ödslighet.

Om människans villkor och svårigheter att leva på jorden handlar också *Sivar Arnérs* Som svalorna. Dessutom berättar den om trohet, otrohet och svartsjuka. Titeln syftar på en gammal folktro, att svalorna lever i livslångt samliv: om höken tar den ena, svälter sig den andra till döds. David är aktuarie i ett verk, gift med Anna, som i ett tidigare äktenskap har en vuxen son och en tonårsdotter. Det är Anna som är den otrogna, David den trogne. Hon är på ett egendomligt sätt bunden vid sin svåger Daniel, som tillfredsställer hennes djupaste drift, den att bli förnedrad, och som själv har sin lust i att förnedra. Romanen inleds med en svartsjukescen och är i hög grad en studie i svartsjuka, skickligt genomförd och påpasslig i detaljanalysen. Men temat hör nu till de av ålder utnyttjade, och därtill kommer, att David har fullgoda skäl till sin misstänksamhet. Det är den oberättigade svartsjukan som är den psykologiskt intressanta — alltifrån Othellos dagar. Arnér måste alltså gå längre och djupare. Han får lov att ge förklaring till att David är den trofaste och Anna den trolösa. Det sker genom återblickar på deras barndoms- och uppväxtförhållanden, där huvudintresset knyts till Davids modersbundenhet, vilken sedan liksom överförts till hustrun. Arnér utför denna konstruktion med säker hand, och konstruktionen lämnar en förklaring, men den ger ingen lösning. David är en typisk Arnérsk människa med självplågar drift och asketism inom sig och med uppoffringen som enda utväg mot en lösning. Uppoffringen leder till ett slags avståndstagande, en åskådarpåposition, och den i sin tur kan betecknas som en protest mot livet. Arnérs pessimism har därför beröringspunkter med Gyllenstens. Som svalorna är utförd med Arnérs lyhörda, personliga stilkonst,

den är psykologiskt målmedveten, säker i utförandet. Samtidigt har den över sig något grubblande, nästan famlande — man tycker sig ana en förtvivlan, liksom ett rop utan svar. Händelseförloppet leder ingenstans, därför att livskampen själv ständigt går vidare utan att vi kan dirigera eller avvända den. Ändå finns där i några kapitel om ett par ungdomar ett annat stämningsslag, ett anslag av handlingskraft, av ömhet — och därtill ett virtuost återgivande av dagens jargong. Detta behöver inte förebåda någon ny inriktning, men ansatsen finns där likafullt, och den märks. Arnér lyssnar åt olika håll. Andlig spänst hör till hans kännetecken, det varsnar man inte minst denna gång, då han brottats med problem som inte går att bemästra.

En livssyn, formad i samband med studiet av ett psykologiskt fall avtecknar sig också i *Walter Ljungquists* Paula. Händelserna anknyter till fjolårsboken *Brevet till Casper*, där det berättades om en gammal mordhistoria, som kom i dagen och som visade sig ha mer eller mindre förött alla deras liv, vilka hade haft kunskap om den. Paula är dotter till mörderskan och får vetskap om saken under sina ömtåliga brytningsår. Hennes själsliv blir sammansnört; hon tycker sig känna det oförsonade brottets skuld på sina axlar och anser sig höra till en förbannad släkt. Hon blir lärarinna och börjar tjänstgöra, men skilda omständigheter leder till en nevros, som bringar henne till undergångens rand. Hon blir omhändertagen av barndomsvännen Jerk Dandelin — en figur som då och då träder fram i Ljungquists diktning — och romanen handlar till stor del om hans kamp för att rädda Paula åter till livet. Händelser och tillfälligheter stöter till, som gör saken invecklad, men till slut skymtar en ljusning. Boken rymmer en hel rad personer, som alla är skarpt tecknade.

Ett mästestycke är skräcktantan Odevall med sin förödande egoism och förblindade självtillräcklighet. Pricksäkert skildrade är Bo Neander, en primitivist, som gör starkt intryck på Paula och visar sig nödvändig vid ett genomgångsstadium på hennes väg, och det efterblivna flickebarnet Tora, som omedvetet ger henne kraft till det sista svåra steget i den hälsobringande uppoffringens tecken. Ljungquist har denna gång nästan uteslutande skildrat sina människor genom deras tal, i monologer och dialoger, och det har skett med en skicklighet av rent akustisk verkan. Däremot har hans romantiska stämningkonst fått mindre utrymme. Det är denna gång den psykologiske dissektören, »antroposofen», människoforskaren som talar. Hans förmåga att registrera Paulas alla labila stadier under nevrosernas skilda uttrycksformer är beundransvärd, men hans intresse är ändå inte i första hand medicinskt-psykologiskt utan snarare moraliskt. Det han angriper är den belåtna, mätta, av social omvårdnad och moderna bekvämligheter omslutna människan, som innerst är hungrig och otillfredsställd. Om vårt väsens art, vår uppgift i världen kan den ge klarast besked, som har en själskamp att utkämpa. »När vi tror oss visa, erfarna, färdiga — då är det illa ställt.» »Den enda människa som verkligen lever, är den som har en ständig känsla, inte av världens utan av sin egen brist. De sökande är de levande — alla de andra sover och blundar.» »Det som man inte förstår — det är vägen som är kvar. Det mesta som finns, är det vi inte förstår.» Så lyder några teser i Ljungquists förkunnelse. Den innebär bl. a., att det är människan i kamp, i ångest och förtvivlan, som är mest levande, som uppehåller det andens liv, vilket ensamt kan föra oss mot vår bestämelse. Endast genom sådan kamp kan vi nå det som vi i vår fåvitskhet

»trodde inte behövdes, bara det fanns bordssilver, teknisk komfort, garage med bilar och ett fett bankkonto. Det där som kallas trygghet. Och som är det bräckligaste av allt som finns.» Ljungquists livsyn kan stundom förefalla dunkel, hans »antroposofi» konturlös, men hans intresse för den andliga verkligheten, för människosjälens krav har skärpt hans psykologiska analyseringsförmåga och skänkt allt skarpare konturer åt hans gestaltning. Det ger romanen om Paula belägg för.

En livssummering, som kan betecknas med orden smärtsam resignation, och därtill en påfallande färdighet i romanbyggandet utmärker debutanten *Eva Wennerström-Hartmanns* prisbelönta *Marmorhänderna*. Den är komponerad på två plan: den 40-åriga Elisabet får tillfälle att göra en valfart till de italienska platser, där hon som 19-åring upplevde sin intensivaste tid. Vartannat kapitel är hållet i jagform, vartannat handlar om hur det var den gången. Dubbelexponeringen är genomförd med konsekvent beräkning. Den senare resan ger förklaring till mycket som blev dunkelt under den tidigare, då Elisabet under fascistregimen upplevde en intensiv kärlekshistoria med en av motståndsledarna. Dessutom finns här inlagd en rad fristående småberättelser, som fyndigt och träffsäkert belyser och förklarar innebörden i hennes upplevelser. Romanen handlar om Italien, men inte om turisternas solskensland utan om det fattiga Italien, jordkulornas, lantarbetarnas, stadsproletariatets Italien, om dem som aldrig får det bättre, hur än regimerna skiftar. Själv reste Elisabet ut i sin ungdoms vår och mötte kärlek, frihetsanda, hett blod och varm idealism. Nu möter hon resignation, nederlag, i bästa fall håglös kompromiss. Frågan om tvång och frihet, om ensamhet och bundenhet varieras i denna roman. Människorna har så lätt

att göra varandra illa, vi själva kommer aldrig ut ur vårt eget. Den gamle kyparen på billighetstrattorian, han som en gång varit professor, förkunnar: »Någon lycka kan vi aldrig skapa åt oss själva, men vi har outtömliga förråd av den att ge åt andra. Det är det enda vi har.» Den trösten är dock för klen för de flesta. Men vi har ju dröm och dikt. Javäl, men de försonar inte heller med livet. Till sist måste vi ändå ner och fram till sanningen och dess ord lyder: »Det finns ingen nåd.» Det är bokens sista replik, och den betecknar en det minsta möjliga ståndpunkt och kanske just därför också en utgångspunkt. *Marmorhänderna* äger så mycket av lätthet och fabuleringslust, av omväxlande mönster i den konstfärdiga väven, att man närmast blir överraskad av dess slutliga, obevekliga resignation. Men det är allvaret i den som främst skänker den dess konstnärliga värde.

Björn-Erik Höijer har i *Befriaren* valt att studera mordets psykologi. Den självlärde extra bibliotekarien Palonen i en norrländsk tätort, som kunde vara Malmberget, får i ett skämtsamt sammanhang höra, att han skulle kunna bli mördare. Eftersom han kan räknas till de lättsuggererade och eftersom han läst sin Dostojevski, fixeras det förflugna yttrandet inom honom. Och han får också ett föremål, när en yppig kvinna med älskare flyttar in i järnspisrummet vägg i vägg med hans. Kvinnan har en pojke, som får sömnen störd av de älskandes orgier och om dagarna strosar omkring ensam och övergiven. Palonen har inte förmågan att vinna honom. Men kanske kan han befria honom? Han eldar upp sig i hat mot kvinnan, och längst inne i honom glöder en halvt omedveten drift av åtrå, skräck och förstörelsebegär. Handlingen matas på. Palonen får vara med på en reportageresa till Junosjärvi, där ett

dubbelmord har begåtts: en ung man har dödat både sin fästmö och predikanten i en sorts korpulasekt med sexuell promiscuitet som kultutövning. Hans egen situation blir belyst som i ett paradig: driften att rensa ut och befria genom att förrinta har fått konkret påtaglighet. Det händer mer. Palonens gamla mor, som han sammanbor med, dör av hjärtslag, enligt hans mening utpinad av de svåra grannarna, och en av hans vänner bekänner, att han barmhärtighetsdödat sin hopplöst sjuka hustru. Till slut står Palonen med yxan i hand vid kvinnans bädd. Men det blir ingenting av. I en sorts drömsyn tycker han sig se, hur mördare och mördade räcker varandra händerna. »Ett oändligt medlidande hade stigit upp i honom — — —. En absurd känsla av befrielse och klarsyn fyllde honom.» Så slutar romanen — man kunde säga i Dostojevskis anda. Höijer har med mycken sinnrikhet och dito ordrikedom kombinerat ihop handlingen och gjort det så, att varje nytt moment skall ge ny belysning inåt, i Palonens dunkla, famlande tankevärld. Ändå kommer man inte ifrån, att påmatningen av argument skett med en beräkning, som alltför mycket lyser igenom, och att figurerna dirigerats i alltför hög grad. Palonen, på en gång primitiv och intellektuell, envis och lättpåverkad, är en komplicerad och intressant gestalt; han är bara alltför komplicerad för att romanhandlingens slut, med den plötsligt befriande utlösningen, skall kännas riktigt övertygande. Sin särskilda styrka visar Höijer i episoderna. Miljön och de av miljön präglade människorna är utmärkt skildrade. Höjdpunkten är berättelsen om mordaffären i den lappländska byn. Den är kusligt suggestiv med en ruvande, dov stämning och den ger en oförglömlig insyn i en människovärld, liksom formad av vintermörker och isolering.

Moderna människors anpassnings-svårigheter var temat i en rad tidigare romaner av *Eva Berg*. Kring 40-talet mognade hennes diktning i skildringar av demonien i själsdjupet, av det outhärdliga som kanske trots allt kan uthärdas (Dagens namn var Stella 1946). Efter tio års uppehåll kommer hon nu åter med romanen *Hjärtans fröjd*. Den visar, att hon alltjämt är en virtuos stilist och en genomskådare med både skarpsinne och ironi. Hon berättar om en kvinnogrupp på fyra generationer, vilken presenteras i ett soligt sommarlandskap. Men någon idyll finns här inte. Mormorsmodern i sin vilstol kan aldrig glömma, att hennes man kyrkoherden bedrog henne (givetvis med en konfirmand, det hör till schablonen) och hennes dotter, den välsituerade änkan i behaglig medelålder, kan inte komma ut ur sitt skeva förhållande till en solochvårare. Nästa generation består av döttrarna Siv och Ninnie. Siv har ett misslyckat äktenskap bakom sig och är nu ett vackert skal kring ett nevrologiskt söndertrasat inre, på tillfällig permission från ett sinnessjukhus. Ninnie är en ung mannekäng, nyss kommen från Paris, skrämmd för erotik och i behov av skydd, vilket hon söker genom inövelse i kristendom. Sivs dotter slutligen visar sig äga det missanpassade barnets alla olater men samtidigt ganska gott gry och påfallande läkhull. I var sitt kapitel får kvinnorna avslöja, vilka de innerst är, och samtidigt demonstrera, hur manfolk bär sig åt, allt skildrat utan förbarmande. Den senare delen av boken ägnas uteslutande åt Ninnie, som blir allvarligt förälskad i Sivs f. d. make, en reklamman med slagordet »förbrukning» som livsåskådning. Ninnie känner sig tvingad att avstå från honom — och vad finns annat att göra? Hon är den mest livsdugliga i familjen och är skildrad med en smått betagen ironi, ett graciöst ritat flickporträtt med

rymd omkring. Man bara undrar, varför Eva Berg för hennes skull lämnar de övriga åt sitt öde. Ty den konstnärliga intensiteten märker man främst i skildringen av Siv. Här träder Eva Berg ner i nevrosernas skymningsdunkla, förvirrade, upprivna värld och beskriver den utan att darra på handen. De scenerna glömmar man inte så lätt.

En besläktad värld för oss *Ulla Isaksson* till i *Dit du icke vill*, en historisk roman från häxprocessernas tid. Handlingen är förlagd till Siljanssocknen Viken, dit en kunglig kommission med landshövdingen i spetsen anländer för att rannsaka och döma. Socknen är skräckslagen av trolldomsväsendet och även barnen har suggererats att leva med i Blåkullafärder och djävulsgillen, så mycket hemskare som deras vittnesmål får gälla lika väl som de vuxnas. *Ulla Isaksson* har med säkert handlag och en visionär poetisk konst förmått levandegöra atmosfären av hotfulla ofärdstecken, nervspänd ängslan, dolsk misstänksamhet, ondska och förryckthet mot en bakgrund av natt och mörker. Romanen är emellertid inte avsedd som en rundmålning eller en dokumentärschildring utan dess intresse knyter sig främst till en själs-historia, genomförd med dramatisk kraft, psykologisk säkerhet och religiös insikt. Den rika och vackra bondhustrun Hanna blir oförskyllt angiven som häxa. Hon tror sig utan svårighet kunna bli frikänd, men anklagelserna hopar sig, misstankarna förstoras till bevis, barnen lockas att utpeka henne. Mörkret tättnar och hon börjar se sig själv och sitt liv i ny dager. Som fattig piga vann hon den rikaste bondens hjärta, hon har framstått som den givmilda, storslagna bondmoran, hon är van vid allas beundran. Men innerst inne har hennes hjärta varit kallt, under de yttre åthävarna har härsklystnad och själviskhet fått gro. Och

hon har något att dölja. En sommar har hon haft en förbindelse med en ung präst, som nu är biskop i Västerås; det var hennes stora kärlek, som hon inte kan ångra men som gjort henne till äktenskapsbryterska. I den omsorgsfullt avvägda och målmedvetet komponerade berättelsen kommer allt detta så småningom fram. »Dit du icke vill» är ett bibelord, av Jesus yttrat till Petrus och handlande om lärjungens kommande martyrium. Av ödet, eller rättare av gudomligt ingripande förs Hanna dit hon icke vill, dit ingen människa egentligen vill, till obeveklig, förkrossande självkänedom. »Hundratalens kärleksgärningar hade hennes händer utfört, men hon ägde icke så mycket kärlek i sitt hjärta, att det täckte hennes lillfingernagel. Alltid hade hon hemligt i sitt hjärta ärat sig själv för de kärleksgärningar hon gjort för andra.» Det ondas makt blir uppenbarad för henne men också den gudomliga nådens sannskyldiga storhet. Så som händelserna fogar sig, blir hon till slut färdig med livet, mogen för dödsens vända, beredd att lämna allt, därför att livet, det avslöjade och fåfängliga, inte mer kan locka henne. Men samtidigt har biskopen lyckats hjälpa henne undan dom och bål. Hon vänder tillbaka till gården, en annan än den hon var, när fångkärnan förde henne därifrån. Det finns några alltför patetiska scener, några mindre övertygande figurer i boken och hemfärdschildringen närmar sig betänkligt det romanschablonmässiga, men i övrigt bärs denna roman upp av inspiration och gestaltande kraft. *Dit du icke vill* har fört *Ulla Isaksson* fram till de riktiga berättarnas krets.

En berättare med sinne för det primitivt folkliga är *Sven Rosendahl*. I *Lojägarna* är handlingen förlagd till en fjällby i södra Lappland under 1920-talet. Det liv som förs här, är hårt och torftigt, jorden ger föga, jakt

och fiske är huvudnäring, svälten vardagsgäst, ödebygd och fjällvinter dominerar tillvaron. Rosendahl skildrar detta med viril kraft; höjdpunkten nås i kapitlet om den stora snöstormen, vilket har det upplevdas intensitet över sig. Det är f. ö. något av snöstorm i själva berättartekniken: ordmassorna vältrar fram över sidorna och hotar inte sällan att alldeles skydda både personer och händelser. Vad han vill visa i denna roman, vilken tydligen inleder en serie, är hur jägaren och fjällkarlen Harald, som känner sig bunden av hustru och barn och inte kan foga sig i en bondes vardagsmödor, upplever ting, som grundligt skakar om honom och tvingar honom att återvända till ansvar och gemenskap. Det sker under en lodjursjakt. När mästerskytten Harald skjuter bomskott, tar hela byn upp jakten och en annan faller slutligen lon. Dessförinnan tvingas Harald under snöstormen att brottas med Döden själv och är nära att ge sig, han får vidare ta en generaldust med sin fiende Malkolm, som lurat bönderna på skog och lagt en gökunge i Haralds bo, och han når fram till en sorts försoning i en egendomlig, inte helt övertygande episod, där han först driver en kamrat att våga livet och sedan förgäves riskerar sitt eget för att rädda honom. Rosendahls symboler och avsikter är stundom svårtydda och hans psykologiska konstruktioner kan verka osäkra. De enkelt realistiska scenerna stannar därför bäst i minnet, de som handlar om hustruns kamp för brödfödan och hennes instängdhets vånda och de som skildrar barnflockens glädjämnen och besvärligheter. Rosendahls dragning åt det burleska och yverborna mitt i den oförvägna naturalismen ger en särpräglad, personlig klang åt hans författarskap. Men där finns också en ton av ömhet. Den lyssnar man helst till.

Bondelivsskildraren framför andra i vår tid är *Vilhelm Moberg*, som under året gav ut tredje delen av sitt utvandrarepos. Nybyggarna handlar om hur Karl Oskar Nilsson och hans hustru Kristina odlar sin jord, förkovrar sitt välstånd och sammanlever med sina gamla och nykomna grannar till året 1860, då Karl Oskar kan meddela i brev till Sverige, att »jag valde för Abe Lincoln till Präsident of de Förenade-States. Han blef ock tillsatt» samt att han själv blivit utsedd till »både Körkevärd och Nämndeman». Väsentliga ting händer under dessa år. Karl Oskar hör en dag yxhugg i skogen och möter sin första granne. Immigratio- nen tilltar, kyrka och skolhus blir byggda och orten får egen handelsbod, och till slut blir territoriet inlemmat i USA som staten Minnesota och nybyggarna på allvar amerikanska medborgare. Däremellan växlar goda och dåliga år, nybyggarna tvingas till umbäranden och vinner framgångar och hela bygden förvandlas från indiansk jaktmark till amerikanskt jordbruksdistrikt. Härom berättar alltså Vilhelm Moberg, och man kunde tycka att det hela måste bli sakligt, torrt och tråkigt. Men Moberg har nu en enastående förmåga att ge liv åt vardagshändelser och vardagsmöda, och han vet på pricken, hur våra emigranter levde och hade det för hundra år sedan. Nybyggarna är en krönika, skriven med den livfyllda bredd, som hör äkta episk konst till, därtill med något av gammaltestamentlig kraft i den parallelliserande, upprepningssmässiga stilen. Att denna bok också blivit stor, levande dikt beror dock främst på skildringarna av två själsliga förlopp. Den ena handlar om Karl Oskars bror Robert, han med det sjuka, ständigt susande örat, med oron i blodet och äventyret i hågen. Han ger sig iväg för att bli guldgrävare i Kalifornien men kommer aldrig fram. I stället möter

han sitt öde under några hemska sandstormsdygn i öknerna, skildrade med svepande kraft. Han lär sig, att inte guld men vatten hör till livets nöd-torft, och än mer, han lär sig något om människans lott och möjlighet att leva, om vikten att göra sig osårbar och konsten att underkasta sig utan fruktan. Äventyraren blir en filosof, som kan göra upp sitt slutkonto. Den andra skildringen handlar om Kristina, den trofasta, oförtrutna, moderliga nybyggarhustrun, som aldrig får rotfäste i det nya landet. Med hela sitt väsen hör hon hemma i den småländska bygden och i den småländska gammallutherska kristendom, som bär henne genom öden och år. Mobergs skildring av hennes känslolivs alla skiftningar, när hon första gången i det nya landet får fira nattvard, är rent förunderligt gjord, så varsam, så innerlig, så besjälad. Folklig fromhet har knappast någonsin tolkats med en sådan inlevelse. Det är stor dikt. Kristinas sista uppgörelse med sin Gud, vilken leder henne till en ny, livskraftig trygghet, har också något av mystikens besjälning över sig, den skänker en djupdimension åt denna småländska allmogekvinna, vars strävsamma vardag vi följt i krönikan. Vilhelm Moberg har tidigare givit minnesvärda porträtt av småländska bondhustrur, Ida Rask, Hilda Toring, Hulda Sträng, men bilden av Kristina är den främsta han skapat, en oförgätlig gestalt. Karl Oskar är verklighetsmänniskan: att »aldrig överge sig i motgången», att lita på sig själv och knoga vidare, det är hans paroll. Livet kräver all hans påhittighet och alla hans krafter. Han lyckas också med småländsk ihärdighet. För honom är livet mycket lättare än för Kristina, som utkörd av mödor och barnsängar också har vantrivseln och hemlängtan att kämpa mot. Till slut tycker hon sig ändå kunna bli förlikt med det som förelagts henne

av Gud. Hon har inte givit upp, inte förlorat. »Att underkasta sig var för henne att övervinna.» Därmed har något avgörande skett. Och därmed har Moberg fullbordat den hittills främsta delen av sitt epos. Men än en gång skall han återvända till Nya Duvemåla Center i Minnesota, USA, innan berättelsen når sitt riktiga slut.

Även bland de inhemska bygdeskildringarna finns det en fortsättningsvolym, *Jan Fridegårds Flyttfåglarna*, vilken nästan direkt ansluter sig till Lyktgubbarna och i sin tur tycks kunna få fortsättning. Mer eller mindre skärskådas händelserna från den unge pojken Johan Froms synvinkel, och Johan är förf:s alter ego. Han är i skolåldern och hjälper fadern-lagårdskarlen att valla boskapen. Vid bokens slut har han gått ut folkskolan och är i färd med att smita från fortsättnings-skolan. Flyttfåglarna har mer hätskhet, social bitterhet och upprorsanda över sig än Lyktgubbarna. Fadern har inte mycket kvar av sin gamla oförbrännerliga livsglädje utan tyngs alltmer av grubbel över samhällets orättvisor. Året 1909 går förbi med en glimt av hopp, att storstrejken skall varsla om nya tider, men snart är allt som förut igen. Vardagssläpet, fattigtillvarons enformighet är bokens huvudtema. Tristessen avbryts blott av några mer dramatiska tilldragelser: valborgsmässofirandet, skolavslutningen, marknadsresan till Enköping. Visst har Fridegård i behåll sin friska berättarstil, sitt sinne för naturstämningar och sin förmåga att levandegöra miljön, men i övrigt hör denna volym till hans mer rutinmässiga. Här återfinner man allt det som han skrivit om så många gånger förr: minnesstoffet, stamtavlorna, den sociala indignationen, upplandsnaturen, men allt i blekare skick. Även fader From, som annars är en av Fridegårds bästa gestalter, har fått mindre skärpa i konturerna,

hur han än domderar och svär. Kanske vill Friddegård med denna mellanbok förbereda läsaren på den uppgift, som förmodligen återstår: att visa, hur pojken Johan växer upp till Lars Hård.

En minnesbok av frejdigare och friskare slag är *Artur Lundkvists Vindingevals*. Det är tjugo år sedan Lundkvist senast producerade sig i romanform med boken *Floderna flyter mot havet*. Den hade inte så litet av desillusion över sig: i det moderna samhället kunde inte livsdyrkaridealet förverkligas, driftutlevsens lära gick inte att jämka ihop med välfärdssamhällets struktur. Den nya romanen har ingenting av tes eller tendens över sig. Den består av ett knippe episoder och en rad gestalter från Vindinge by i Skåne, som i verkligheten motsvaras av Lundkvists forna hemby Toarp. Här dansar de nu förbi; prästen och handelsman, takläggarn och svarvarn, den återvändande emigranten, läsarna och tattarna, alldeles särskilt tattarna. Man får ett svep genom hela byn med något av en filmkamas rörlighet och precision och med ett humör som släppts loss i bekymmerslös sommarlovsstämning. Fantasin får löpa fritt som en Panfigur, men samtidigt finns här redig sakkunskap, t. ex. om hur man lägger halmtak eller sköter en svarvstol. Lundkvist nöjer sig med glimfar och filmskott, men han tar figurerna på kornet, det är doft över naturstämningarna, must och saft och sensualism i berättarglädjen. Att kunna förmedla sinnesintrycken direkt har alltid varit hans styrka. Den förmågan ger *Vindingevals* förnyade exempel på, men kanske ändå på ett mindre färgstarkt sätt än i *reseböckerna*, och det beror väl på att det denna gång är ett förflutet, en minnas värld han haft att levandegöra. Men en rolig dans har han spelat upp, där originella figurer uppför sina turer och där man mellan raderna får en glimt av hur

livsmysteriet börjar uppdagas för en pojke med unga och upptäcktsivriga sinnen.

Den främsta självbiografiska berättelsesviten just nu svarar *Ivar Lo-Johansson* för. Fjärde delen heter *Journalisten* och handlar om hur den unge mannen med de många episk-lyriska diktarplanerna tror sig få en möjlighet att nå det tryckta ordets efterlängtade position genom att ta anställning som allround-journalist i en nystartad lokalavisa med det stolta namnet *Sörmlandsörnen*. I själva verket är den ett bihang till ett uppländskt landsortsblad och journalistens uppgift visar sig i första rummet vara att skaffa prenumeranter och annonser. Med en oeffterhärmlig humor, där ett djupt allvar ligger som botten-sats, så som den riktiga humorn skall vara beskaffad, skildrar Lo-Johansson, hur diktardrömmarna går i kras inför den torftiga, obevekligt prosaiska verkligheten i tidningsjobbet. Men inte nog med det. Journalisten är en miss-tänkt figur i bygden, och att komma i tidningen är det värsta man vet — där står ju bara om bovar och skälmar. Och dessutom betraktas han av sina föräldrar som en misslyckad individ, en karl utan rejält arbete. Inte är han heller någon riktig journalistbegåvning, nej han är diktare och hans dröm är att bli sin hembygds store sångare. Kärleken till Sörmland lyfter denna självvironiskt kvickögda, ömt humoristiska skildring till ett högre plan. När Lo-Johansson hyllar den bygd, som han vigt sin diktning åt, får också hans ordkonst en lyrisk sving, en innerlig klang. Så har han här på prosa förverkligat vad han i sin ungdom sökte uttrycka på vers. Höjdpunkten i boken utgörs av berättelsen om *Dömda August*, som oskyldigt suttit i fängelse i tjugo år och vars sak tas upp av en huvudstadstidning. August får upprättelse, men det knäcker ho-

nom. Han menar, att brottet dock har sonats genom hans lidande. »Det är inte alls svårt att vara dömd oskyldig. Men värst är nog att vara skyldig och gå fri.» Efter utståndet straff har han velat leva i fred. Nu dras han in i publiciteten, och därmed har allt lik-som blivit förgäves för honom. Han orkar inte längre leva. Enkelt och sakligt men med den finaste psykologiska konst har Lo-Johansson skildrat, hur en människa som Dömde August reagerar, hur det ser ut allra längst inne i honom, samtidigt som han obarmhärtigt avslöjar sensationspressens hårdhänta beteende och oförmåga att begripa vad man ställer till med. Journalisten Lo-Johansson räknar in sig själv i den gruppen. Vid sidan om denna episod står skildringen av föräldrarna, fadern Analfabeten, den trägne, oförtrutne nyodlaren, och hans kloka, klarsynta hustru. Det skulle behövas, heter det, »ett stort litterärt mästerverk för att gå upp mot min fars nyodling, den som han drömt så mycket om och som sedan bar sådana skördar». Lo-Johanssons sörmländska epik kan betecknas som just det mästerverket. Därjämte har han nu infriat de många förhastade löftena till prenume-

ranterna på Sörmlandsörnen om rikhaltiga och mångskiftande landskapsbilder, fast avisan bara höll sig vid liv ett år. Journalisten har en både sann och vacker slutreplik. Vid den tiden då den unge Lo-Johansson som ivrigast sökte efter en flicka, värd att upphöjas till sångmö, får han en dag höra sin mor sjunga en folklig visa. »Då förstod jag, att det var min mor som var min hembygds sångmö.»

Olika miljöer, stämningar och skildringssätt träder fram i de böcker, som här har omnämnts, lika många som böckerna själva. Ton och stilart skiftar, från den grubblande, visionära hos Lagerkvist och den intellektualistiskt analyserande hos Gyllensten fram till den episka, brett framströmmande hos Moberg och den självbiografiskt direkta hos Lo-Johansson. Det ger rikedom och mångstämmighet åt årets produktion. Söker man också efter något gemensamt, finner man det kanske enklast i människostudiet, i driften att gestalta. Det som är mest levande och som man minns bäst, är just diktgestalterna, både de som ger en bild av den moderna människan och hennes särskilda problematik och de som uttrycker det evigt mänskliga.